

Szabad asszociációk a nevelésről

A valóságnak kevés területe van, amely olyan forrásban volna, mint éppen a nevelés. Nem véletlen, hogy egyesek világviszonylatban válságról beszélnek. Mondhatná valaki: nemcsak a nevelésre vonatkozik ez, hanem az oktatásra is. De én valahogy úgy vagyok, hogy a nevelésbe mindig beleértem az oktatást is, mert hisz az előbbi jobbra az utóbbi segítségével valósul meg.

Móricz Zsigmonddal vallom, hogy a legnagyobb öröm megtanítani valakit olyasmire, amit még nem tud. Pontosabban nem is tanítani, hanem rávezetni. Természetesen a tudás várának meghódítása egyben a magatartás erődjének a bevételét is jelenti. Az információk (tények, ítéletek, törvényszerűségek), amelyeket egyre pontosabb algoritmusokba tudunk foglalni, a vár kövei, az etikum viszont az a kötőanyag, ha úgy tetszik: kohéziós erő, amely a köveket összetapasztja. Habarcs nélkül a vár nem válhatik erődde, a legkisebb légmozgásra is összedőlhet, mint a kártyavár, viszont egymagában a habarcs sem ér sokat, ha nincs épületkő, amit összefogjon.

A képlet világos, s talán el is fogadható. De felmerül a kérdés: miért beszélünk és írunk ma annyit a nevelésről? Talán kevés olyan szakma van, amelynek annyi nesztora volna, mint éppen ennek a területnek. Jóllehet a fogadatlan prókátorok sokszor többet ártnak, mint használnak.

Egyáltalán, az emberi történelem utóbbi hétezer esztendeje, amióta a „homo sapiens“ tudatosan készíti elő a jövőre a fiatal nemzedékek egymásutóját, vajon csupa olyan tapasztalati anyagot, alapigazságot gyűjtött-e össze, amelyet minden korok embere alkalmazhatna? Vajon nem kísérletezünk-e túl sokat a gyermeklélekkel, sokszor fölöslegesen is, hiszen a pedagógia eddigi tapasztalatai a spártai neveléstől Comenius Szeges Jánosig s tőle mindmáig annyi alapigazságot földerítettek, hogy fölösleges mindent újra igazoltatni (többek között például az anyanyelvi oktatás fontosságára gondolok!).

Kétségtelen, a „homo educator“ a gondolkodás genezise során a leglényegesebb alapigazságokat a nevelés területén is összegyűjtötte. Hiszen már a klasszikus didaktika megállapította az oktatás fő alapelveit, s Comenius óta próbálja is alkalmazni a „rendszeresség“, a „tudományosság“, a „hozzáférhetőség“, a „szemléletesség“, az „aktivizálás“ vagy az anyanyelvi oktatás alapelveit, de ezeket valahogy minden generációnak újra és újra fel kell fedeznie, s ha tetszik, a korszerű szintnek megfelelően új tartalommal kell kitöltenie.

A kellemetlen csupán az, hogy évszázadok óta ismerjük például a „hozzáférhetőség“ elvének fontosságát, sok esetben mégsem tudjuk alkalmazni. Csak egyetlen kiragadott példával szeretném ezt illusztrálni. Gondoljunk a tankönyvekre és tantervekre. Valósággal hemzsegnék az olyan leíró tényanyagtól, amely elhomályosítja a gyermeki tudást. Jóllehet

már a rómaiak óva intettek: „Non multa, sed multum!” Sokan a fától nem látják az erdőt. A líceum első osztálya számára írott növénytankönyv például a hozzáférhetőség elve szempontjából — véleményem szerint — gyengébb, mint a tíz évvel ezelőtti. S időközben harsányan harcoltunk a túlterhelés ellen. Végezzünk csak egyszerű matematikai számítást. A neuro-kibernetikusok szerint az agy átlagos felfogóképessége 70 algoritmus (az *algoritmus* fogalmát kibernetikai értelemben használom. Ennek alapján az algoritmus bármiféle szabatosan előírt gondolati eljárás modelljének tekinthető). Nos, ha összeszámoljuk a kilencedikes növénytankönyvben levő algoritmusokat, csaknek 1200-at találunk. Ha levonjuk belőle az I—VIII. osztály során megismerteket, úgy is 900 marad. Azaz egyetlen tantárgy tankönyvi anyaga is meghaladja a gyermek értelmi asszimilációjának határát.

Valahogy úgy van, hogy a tudás várát — nem is beszélve a magatartás erődjéről — nem lehet zsoldosokkal (olyan tankönyvírókkal, akik csak az ívszám alapján korszerűsíteneek!), még helyesebben: csak zsoldosokkal bevenni. A megismerés útját kell a gyermekekkel végigjárni, nem pedig a tényanyagok halmazát fejükbe tölcésézni.

Az eszmélkedő gyermeknek, lerövidítve ugyan, de végig kell járnia a felfedezés útját.

Igen, asszimilált tudás csak és csakis az lehet, amiért a gyermek — és mindjárt tegyük hozzá, a felnőtt is — önállóan megdolgozott. A „tálcán hozott” ismeretek elillannak, mint a pipafüst, maradandó csak az a tudás lehet, amit újra és újra felfedezett az eszmélkedő gyermek. Mert a korszerű nevelés egy kicsit azt is jelenti, hogy a gyermek élményszerűen maga is felfedezi Amerikát, jóllehet már mintegy félezer évvel ezelőtt egy egyszerű matróz az árbocrúdról megpillantotta a „terra incognitá”-t. Újra felfedezi, természetesen azt, az atomot, jóllehet már több mint kétezer éve Démokritosz zseniálisan megsejtette; újra felfedezi naprendszerünket, és megsejti a naprendszerek végtelenjét s a tömegvonzást Newtonnal, elcsodálkozik a mikrokozmosz és makrokozmosz szerkezeti hasonlóságán, megérti, hogy a kicsinyben benne van a nagy és a nagyban a kicsiny, hogy a rész nem alárendelt az egésznek, hanem közöttük mellérendeltségi viszony van; újra felfedezi a pontot, megtudja, hogy akár az euklideszi posztulátummal próbálja meghatározni, akár a Bolyai—Lobachevskij-felfogásba építi be, akár filozófiailag próbálja megközelíteni, olyan itéletekhez érkezik, amelyekről egy kicsit megremeg, mert újra ellentmondásokra bukkan. Rádöbben: a felfedezés folyamata végtelen.

A serdülő ifjú előbb-utóbb ráébred arra, hogy jóllehet óriásit alkotott, a „homo faber”-nek nincs miért önteltté válnia, mert bármennyire bölcs is, még a pontot sem tudja egzakt módon meghatározni. Nem véletlen, hogy szimbolikusan: *korszerűsíteni* annyit jelent, mint kevésről (ha tetszik, a pontról, ami nem is kevés vegyi értelemben, de nem is sok geometriai értelemben, sőt, az utóbbi értelemben egyenesen semmi, mert nincs tömege és kiterjedése) sokat írni vagy mondani, sokat, nem a mennyiség, hanem a minőség szempontjából. Mert jóllehet a pontnak geometriai értelemben nincs kiterjedése, mégis a vonal, legyen az egyenes vagy görbe, vagy ha úgy tetszik, önmagába visszatérő görbe, azaz kör, végső soron pontok halmaza.

Igen ám, de minden idők gyermeke jogosan felteszi és nekünk szegi a kérdést: „De tanár úr kérem, tessék csak mondani: a semmiből hogyan lesz valami?”

S az eszmélkedő gyermek ismételten felfedezi önmagát, ezt a rendkívül bonyolult és finom kozmológiai önvezérlő berendezést. S ha képzeletben analitikai mérlegre helyezi, mint ahogyan meg is teszi, kezdi megérteni, hogy „a teremtés koronája” nem több és nem kevesebb, mint egy pont.

Icipici pontocska, mert ha egy láthatatlan légszivattyúval kipréselnők a szervezetből a szövetek és sejtek, a molekulák és atomok, az elektronok és atommagok közti és az ezeken belül levő tereket — az ember nem kevesebb, mint egy mikronra, vagyis a milliméter ezredrészenek a nagyságára, jobban mondva kicsinységére esne össze! Ha tetszik, ha nem tetszik a bölcs embernek, ennyi benne a tulajdonképpeni „anyag”. A többi? ...igen, a többi energia, feszültség és tér! És akkor a huszadik század gyermeke hozzálát egy ultrafinom aprítógépen felhasogatni a ponttá zsugorodott életfát, és közben óhatatlanul is egy József Attila-i mondat motoszkál a fülében: „Egy pillanat s kész az idő egésze” — természetesen csak látszatra kész, s egyik döbbenetből a másikba esik, mert az idő végtelenjében a hasogatás sohasem fejeződhet be. S így kezdi maga is a költővel együtt megsejteni:

*Akár egy halom hasított fa,
hever egymáson a világ,
szorítja, nyomja, összefogja
egyik dolog a másikat
s így mindenik determinált.
Csak ami nincs, annak van bokra,
csak ami lesz, az a virág,
ami van, széthull darabokra.*

S újra és újra átéli, hogy a nagybetűvel írott végtelen Kicsiny és végtelen Nagy ikertestvérek, legalább úgy, mint öröm és bánat, szeretet és gyűlölet, gőg és szerénység, szabadság és szükségszerűség. S korunk gyermeke, amikor már engelsi filozófiai magaslatokra jut, s meg meri titkon fogalmazni, úgy, nehogy a felnőttek meghallják: a nagy igazságok mindig „pofonegyszerűek”, még akkor sem önti el az amazokra gyakrabban jellemző Gőg (nagy „G“-vel), „Uram bocsá!”, mert nem száz, nem is kettőszáz, de sok száz évvel ezelőtt e megporosodott igazságot már megfogalmazta Hérakleitosz és tanköteménybe foglalta Lucretius Carus. Igen... ha tetszik, ha nem tetszik a didaktika korifeusainak, korunkban megváltozott az általános műveltség jelentése. Az információrobbanás szétfeszítette a szűknek bizonyuló „didakticizmus” Prokrusztész-ágyát, s ami Comenius óta háromszáz éven át jónak bizonyult és átvészelte az idők viharát, ma már előbb-utóbb a neveléstörténet kelléktárába kerül. Az általános műveltség többé nem lexikális tudás, amely valamikor azt jelentette, hogy minden idők embere mindenről tudott valamit. Ez jó lehetett dédapáink, nagyapáink, vagy ha úgy tetszik, apáink számára, de ma már túlhaladott, s elsősorban érdeklődést, szemléletet és mindkettőből rügyező tájékozódó képességet, vagyis végső fokon *cselekvő magatartást* jelez.

Véleményem szerint, ha az általános műveltséget sugárzó iskola egyebet nem is ér el, csupán annyit, hogy felkelti az ifjúságban az érdeklődést a valóság egy adott területe iránt, elérte célját, mert szárnyat adott a gondolatnak. De ha csak információs anyagot gyömöszöl a gyermek fejébe, legyen az kötetekre menő is, nemcsak hogy nem érte el célját, hanem rombol és deformál, sőt végső soron elidegenít. Hozzájárul ahhoz, hogy a gyerek ne lássa a fától az erdőt. A rovar tud repülni, pedig milyen kicsiny állat, de szárnya van, az elefánt viszont, jóllehet nagy állat, repülni sohasem fog, nincs szárnya, s nukleoproteidjeibe nincs potenciálisan bekódolva a repülés tulajdonságát hordó triplet, vagy ha úgy tetszik, gén. Szerencséje: nem is akarja, hogy szárnya legyen. Mert ha akarná, menthetetlenül lelki meghasonlottá válna, mint sok ember.

Befejezésül csak annyit: korunk egyik nagy gondolkodóját, a Nobel-díjas Szent-Györgyi Albertet, a C-vitamin felfedezőjét a közelmúltban (négy évvel ezelőtt) arra kérték, hogy nyilatkozzék a tanulás és a bővülő tudás viszonyáról. Egyéniségére jellemző lakonikus rövidelességgel ezeket mondta: „Tudom, hogy megbotránkoztatóan tudatlan vagyok. Elmehetnék akármilyen kollégiumi vizsgára, de egyiket sem tudnék átmenni. Ami még rosszabb: dédelgetem a tudatlanságomat; jól megbújok benne. Mert nem homályosítja el naivitásomat, az együgyűségemet, azt a képességemet, hogy gyermekként csodáljam a természetet és hogy felismerjem a csodát még akkor is, ha mindennap látom. És ha hetvenegy éves koromban még mindig elásogatok a tudás kertjének szélén, ezt ennek a gyermeki beállítottságnak köszönhetem...”

Kolozsvári gyermekrajz